

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

BÉRCZI SZABOLCS

BUDAPEST
2022

FALUFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK A TELEPÜLÉSEK SIKERESSÉGÉNEK VIZSGÁLATÁBAN

BÉRCZI SZABOLCS

BUDAPEST

2022

A doktori iskola

megnevezése: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: Agrárműszaki tudományok

vezetője: Bozó László
egyetemi tanár, DSc, MHAS
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori

Témavezető: Dr. Sallay Ágnes
egyetemi tanár, PhD
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet
Tájtervezési Tanszék

Dr. Ónodi Gábor
ny. egyetemi docens, PhD
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

.....
A témavezető jóváhagyása

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

I. A MUNKA ELŐZMÉNYEI, KITŰZÖTT CÉLOK

Doktori kutatásom kiindulópontja a falumegújítási mozgalomhoz kötődik. Tanulmányaim megkezdését megelőzően már több esetben részt vettem a hazai és nemzetközi falumegújítási találkozók, díjkiosztók, az ezeken szerzett tapasztalatok arra ösztönöztek, hogy jobban megismerkedjek az ezeken jelen lévő falvak megvalósult fejlesztési intézkedéseivel, sikereivel.

Kutatásom megkezdését is ez a cél mozgatta, a témában való elmélyülésre, szélesebb körű ismeretek megszerzésére a nehéz helyzetű kistelepülések fejlődése érdekében határoztam el magam. Ennek során fő célként a fejlesztések fizikai hátterének, valamint a sikerek helyi erőforrásokkal való kapcsolatának vizsgálatát tűztem ki, mely segítheti a sikeres falufejlesztési gyakorlatok megértését, s magyarázatot adhat a sikeres falvak működésére.

A téma aktualitását jól mutatja, hogy mind hazai, mind európai szinten évek óta napirendre tűzik a vidék elnéptelenedésének és a falvak megőrzésének kérdését, kormányzati és európai bizottsági szintű ügygé vált a vidéki térségek értékeinek fenntartása és a vidékfejlesztés.

Fentiekkel összhangban dolgozatomban legfőbb célja a hazai faluállomány jellemző vonásainak tanulmányozása, a falufejlesztési lehetőségek vizsgálata és a fejlesztési prioritások meghatározása a vidéki kistelepülések számára.

A célok elérése érdekében vizsgálataimat a falumegújítási mozgalomban szerzett ismereteimet hasznosítva kívántam elvégezni: a hazai Falumegújítási Díj Pályázaton részt vett települések pályázati dokumentumainak feldolgozásával, s a személyes helyszíni tapasztalatok figyelembe vételével, tudományos ismeretekkel alátámasztva.

Kutatásom kifejezetten a hazai településhálózatot vizsgálatára irányul, azon belül pedig a kistelepüléseket (falvakat) veszem górcső alá – dolgozatomban is a magyarországi falvakkal foglalkozom, a hazai falusi viszonyokat vizsgálva. Kutatásom alapját ennek megfelelően két hazai pályázati rendszer adatbázisa jelentette (Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat, Virágos Magyarország verseny), az ezeken részt vett falvak eredményeinek vizsgálata és összehasonlító elemzése volt a kutatás kiindulópontja – a kutatás előre haladtával később az érintett falvak statisztikai adataival bővült az adatbázis.

Fentiek alapján látható, hogy a kutatás alapvetően materiális megközelítésű, kifejezetten a tárgyi mutatókra, statisztikai adatokra koncentrál. Fontos tehát rögzíteni, hogy – tekintettel arra, hogy a kutatás nem társadalmi-szociológiai szempontból vizsgálja a falvakat – a falvak fejlődésének személyi feltételeit (beleértve a polgármester szerepét is) a legtöbb vizsgálatom során tudatosan hagytam figyelmen kívül. (Kivételt képez ez alól a két hazai pályázat vizsgálata, ahol ezt a szempontot a zsűri is értékeli.) Tettem ezt annak ellenére, hogy meggyőződésem szerint a falumegújításban és a falufejlesztésben a személyi feltételek sok esetben nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a kutatásomban vizsgált tényezők.

A kitűzött célok megvalósítása érdekében kutatásomban az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- K1. Mik a falvak mai kihívásai?
- K2. Hogyan tudnak megfelelni a falvak a velük szemben támasztott igényeknek?
- K3. Mi a falvak sikerének titka, mitől sikeres egy falu?
- K4. Hogyan lehet sikeres egy vidéki kistelepülés? Mit tekintünk sikeres falufejlesztésnek?
- K5. Melyek a sikeres településfejlesztési stratégiák?
- K6. Milyen külső tényezők befolyásolják a falvak sikerességét és fejlesztési irányait?

A kutatói kérdések megválaszolására a következő hipotéziseket állítottam fel:

- H1. A fennmaradás érdekében a falvak egyik legfontosabb célja, hogy eredményesen szerepeljenek a lakosságért folytatott versenyben. Így a falvak sikerességét nagymértékben meghatározza a népességmegtartó képességük, s közösségformáló erejük.
- H2. A sikeresség a stratégiai célok megvalósítását jelenti.
- H3. A tudatos településfejlesztést végző települések sikeresek, mint az azonos adottságokkal rendelkező szomszédjaik.
- H4. A falvak közül sikeresek azok, akik belső erőforráson alapuló fejlesztéseket végeznek.
- H5. A falvak közül sikeresek azok, akik hálózatokban, térségi együttműködésben gondolkodnak.
- H6. A falvak a településhálózatban betöltött szerepük szerint eltérően működnek, így a falumegújítási stratégia milyensége (stratégiai irányok és hangsúlyok eltérő szerepe) a település térségi elhelyezkedésétől, településhálózatban betöltött szerepétől függ.

II. ANYAG ÉS MÓDSZER

Dolgozatomban sikeres falvaknak tekintettem azokat a településeket, amelyek kézzelfogható eredményekkel, megvalósult fejlesztésekkel rendelkeznek. Ezen kritériumnak megfelelő vizsgálataim során a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton részt vett települések – mint a versenyen már bizonyított, s szakértői bizottság által is eredményesnek ítélt falvak – eredményeit vizsgáltam.

A vizsgálatok elvégzéséhez a települések egy olyan diverz halmazára volt szükség, melyek a szakirodalmi adatoknak megfelelően reprezentálni tudják a hazai falutípusokat. Az elemzésekhez szükséges, hogy a mintatelepülések között a földrajzi fekvés, a településméret és a településhálózati szerepkör szempontjából különböző falvak egyaránt jelen legyenek. Ezek alapján a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton elindult települések közül 50 falut választottam ki, melyek vizsgálataim alapját képezték. A kiválasztott települések megfeleltek a fentebb bemutatott szempontoknak, mivel:

- területileg országos szórásban helyezkednek el, valamennyi megyét képviselve,
- azok népessége rendkívül vegyes, a néhány tíz lakostól a sok ezer fős óriás faluig mindenféle méretű település megtalálható közöttük,
- településhálózati szerepkört tekintve is sokféle falutípust foglalnak magukba: az elszigetelt zsákfalutól és a nehéz helyzetben lévő aprófalutól a prosperáló agglomerációs településig széles a skála.

A mobilitási helyzet javulásával a korábban helyben meglévő szolgáltatások szükségessége megszűnt, a kötelező helyi funkciók településközzivé, térségivé vált, így a településhálózat differenciált szemlélete elengedhetetlenné vált, s ebben a feladat- és hatáskör-megosztás fontos tényezővé lépett elő. Vizsgálataim során ezeket a szempontokat is figyelembe kellett vennem, így kutatásom egyik hipotézise az volt, hogy a fejlesztési stratégia jellegét, a stratégia fejlesztési irányainak kiválasztását, legfontosabb jellemzőit alapvetően meghatározza a falu térségi elhelyezkedése és a településhálózatban betöltött szerepe.

Ennek megfelelően vizsgálataim során a mintatelepüléseket három kategóriába soroltam: nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő települések, kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő települések és városhiányos térségben elhelyezkedő települések – az utóbbi kategóriába soroltam mindazon falvakat, melyek legfeljebb 10.000 fő lakosú városok vonzáskörzetéhez tartoznak. A csoportosítás az egyes településcsoportok centrumtelepülése szerint történt, a centrumtelepülés funkciója (és mérete) alapján megkülönböztetve. Így a csoportosítás alapját ténylegesen nem a falvak, hanem a falvak térszervező erejét jelentő városok képezték. (A csoportok meghatározásánál nem csupán a centrumtelepülés szomszédjait, hanem a tényleges vonzáskörzetükbe tartozó falvakat is azonos csoportba soroltam.)

Az egyes vizsgálatokat településcsoportokra bontva, a csoportok vonatkozásában külön-külön végeztem el, hipotézisem bizonyítása érdekében.

A három településcsoportba történő besorolást követően a vizsgált települések közül 17 tartozott nagyvárosi agglomerációba, 20 kisvárosi vonzáskörzetbe, míg 13 városhiányos térségben helyezkedett el.

A szakirodalmi sikertényezők áttekintését és összegzését követően kutatásomban – vizsgálati módszerként – a sikertényezők, mint indikátorok vizsgálata helyett a fejlesztési folyamatok elemzését választottam, s ezekből vontam le következtetéseket a fejlesztési irányok, stratégiák milyenségére vonatkozóan. Az egyes sikertényezők (indikátorok) vizsgálatától azért tekintettem el, mivel a vizsgálatok a fejlesztési tématerületekre vonatkoztak, átfogó programokat – s azok eredményeit – vizsgálták, s nem a konkrét sikertényezők változását.

Az elemzés során többféle módszerrel dolgoztam:

- pályázati munkák elemzése,
- korábbi kutatások eredményeinek rendszerezése, csoportosítása a kutatási módszertan alapján, valamint
- statisztikai adatok feldolgozása, s egy új típusú sikerességi mutató kidolgozása, mellyel az egyes települések teljesítménye összehasonlíthatóvá válik.

A **fejlesztési stratégiák elemzéséhez** szükséges volt a mintatelepülések vonatkozó dokumentumainak áttekintése, ehhez a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 50 pályaművét, valamint ugyanezen falvak Virágos Magyarország versenyen indított pályázatait használtam fel. (A Virágos Magyarország versenyre az 50 mintatelepülés közül 28 nevezett, így vizsgálataim során ezeket használtam fel.) A dokumentumok elemzése során a településcsoportok eredményeit általánosan és a bírálati szempontok szerint külön-külön is értékeltem.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat résztvevőinek elemzése a 2005-2019. évi pályázati dokumentumainak és bírálati eredményeinek felhasználásával történt, a pályázati kiírásban meghatározott tématerületek eredményeinek elemzésével:

- Környezetbarát, az adottságoknak megfelelő mezőgazdaság és erdőgazdálkodás erősítése,
- Felelősségteljes és környezetbarát erőforrás-gazdálkodás, megújuló nyersanyagok felhasználása,
- Helyi ellátási és foglalkoztatási lehetőségek megtartása és újak teremtése,
- A megőrzésre érdemes régi épületállomány felújítása, új, jó minőségű épületek építése,
- Korszerű szociális intézmények, a társadalmi-kulturális élet lehetőségeinek megteremtése,
- A helyi lakosság identitás- és öntudatának erősítése,
- A lakosság képességeinek és motivációinak fejlesztése a közösségi elkötelezettségük fejlesztése érdekében,
- Valamennyi korosztály, nemzetiség és kisebbség, mindkét nem esélyegyenlőségének támogatása gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban,
- Hálózatok, településközi kapcsolatok.

Fentiek alapján valamennyi tématerület vonatkozásában az indokoltságot, hatásosságot és a beavatkozás minőségét kellett értékelni – ezek minősítése lehet gyenge, átlagos vagy példászerű. Az értékelés tématerületenként egy 0-10 pontig terjedő skálán elhelyezkedő értékkel történt. Az egyes falvak tématerületenként tett beavatkozásait a bírálatokkal összhangban akkor tekintettem sikeresnek, ha azok valamennyi szempontból – indokoltság, hatásosság, minőség – példászerűek voltak, a fejlesztési stratégiát pedig akkor, ha minden tématerületet érintően példászerű beavatkozásokat hajtottak végre.

A Virágos Magyarország verseny pályázatainak elemzése a 2016-2019. évi pályázati dokumentumainak és bírálati eredményeinek felhasználásával történt. Vizsgálataim során minden esetben a verseny zsűribizottsága által adott értékelés pontszámaival dolgoztam.

A **falvak helyi erőforrásainak vizsgálata** során elsősorban a korábbi falukutatók eredményeire támaszkodtam, ezek rendszerezése, csoportosítása vezetett el a településhálózati folyamatok fontosságának felismeréséhez. A kutatások összegzésekor a falvak területhasználati jellemzőinek változására fókuszáltam, mely a különböző időpontokban készített országos szintű falufelmérések információin alapult. A felmérések időbeli rendezésével, s a falvak ezeken történt osztályozásának egymás mellé rendelésével nyomon követhetővé váltak a területhasználati (mint helyi erőforrásbeli) változások.

A **sikerességi vizsgálatokat** statisztikai adatok elemzésével, dr. Ladányi Márta segítségével végeztem el. A vizsgálatokat a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről szóló 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet háttéradatbázisára alapoztam. A Kormányrendelet 2. melléklete egy országos rangsor alapján határozza meg a kedvezményezett települések jegyzékét, mely rangsor a Kormányrendelet 1. melléklete szerinti ismérvek felhasználásával, az 1. mellékletben közölt számítási módszertan alapján került kialakításra. A vizsgálatom alapját jelentő adathalmazt 2018. szeptemberben, illetve decemberben bocsátotta rendelkezésemre a KSH. Az adathalmaz a településekről 23 ismérv értékeit, valamint a települések rangsorát tartalmazta, melyekből 308 település adatait használtam fel: a kutatás során vizsgált 50 települést mintának, az 50 településsel közvetlen szomszédos 258 települést pedig referenciának tekintettem.

A települések összehasonlítása során a rangsorban elfoglalt helyezést vettem alapul, mely szerint a rangsorban kisebb sorszámmal rendelkező települések sikeresebbek, mint a magasabb sorszámú települések. A települések adatait az összehasonlíthatóság érdekében önmagukban vizsgáltam, a falvakat önálló egységnek tekintve.

A KSH adatbázis 23 összefüggő változójára a bennük lévő információ tömörítésére az első lépésben dimenziócsökkentő eljárást alkalmaztam a három településcsoportban külön-külön azzal a céllal, hogy az eredményül kapott faktorszakórokkal, mint (független) magyarázó változókkal lineáris regresszióanalízist végezhessek el a települések KSH-sorszámaira mint függő változóra. Ezzel a lineáris regresszióanalízis multikollinearitási problémáját el tudtam kerülni. Főkomponens-analízist (PCA) végeztem, mivel nemcsak a lineáris modell magyarázó erejének maximalizálása volt a végső cél (erre a parciális legkisebb négyzetek módszere alkalmasabb lehetett volna), hanem az is, hogy a 23 változóban szereplő lehető legtöbb információt megtartsam. Ez a törekvésem módszertanilag alkalmassá tette az eljárást a sikeresség dinamikus követésére olyan esetben, amikor egyes változók – ebben a speciális adathalmazban kevésbé fontos – információtartalma egy későbbi időpontban meghatározóvá vált. A főkomponensek és a 23 változó közötti kapcsolat szorosságát (loadingok) Varimax-rotációval tettem szemléletesebbé.

Először is megvizsgáltam a kiugró értékek szerepét a PCA eredményeket illetően. A 308 település közül 17 bizonyult többdimenziós kiugró értéknek a Mahalanobis-metrika alapján, köztük két mintafalu is (Megyer és Komlóska). Így három lehetőséget láttam a PCA-ba bevont településeket illetően, a dimenzióredukciót tehát háromféleképpen végeztem el:

- a kiugró értékek nélküli adathalmazra vonatkozóan,

- Megyerrel és Komlós-kával együtt (mivel ezek mintatelepülések), de a többi kiugró értékű települést kihagyva, végül
- a kiugró értékekkel együtt, valamennyi településre vonatkozóan.

A háromféleképpen előállított modellek eredményei között csak minimális különbségek mutatkoztak, ezért úgy döntöttem, hogy a teljes mintaelemszámot megőrizve, a kiugró értékeket is tartalmazó adathalmazzal dolgozom.

III. EREDMÉNYEK, TÉZISEK

Az egyes vizsgálatok eredményeinek és a tézisek közötti kapcsolatot a következő táblázat mutatja:

	Tézis 1.	Tézis 2.	Tézis 3.	Tézis 4.	Tézis 5.	Tézis 6.
Fejlesztési stratégia - Falumegújítási Díj	X		X			X
Fejlesztési stratégia - Virágos Magyarország		X	X			
Fejlesztési stratégia - KSH adatelemzés	X			X	X	
Helyi erőforrások változása	X					X

A vizsgálatok eredményeinek felhasználásával a következő téziseket fogalmaztam meg:

Tézis 1: Igazoltam, hogy a településhálózati szerepkör meghatározza az adott falu fejlesztési stratégiáját, a fejlesztések irányát és hangsúlyait. Míg a városhiányos térségekben a helyi foglalkoztatás bővítése a legfontosabb fejlesztési prioritás, addig a nagyvárosi agglomeráció településcsoportjai felé haladva egyre inkább előtérbe kerül az életminőség javítása.

Vizsgálataim során kiderült, hogy a falvak településhálózaton belüli elhelyezkedése szerinti csoportosítása célszerű, ezek alapján a nagyvárosi agglomeráció, a kisvárosi vonzáskörzet és a városhiányos térségek falvainak sikerességi mutatói és karakterei jól megkülönböztethetők egymástól. Az egyes csoportok településeinek eltérő a működési mechanizmusa, más a mozgatórugója, így a falvak stratégiái jól elkülönülnek egymástól – ez tetten érhető volt valamennyi vizsgálatom esetében, úgy a falumegújítási pályázatok, mint a Virágos Magyarország verseny eredményeinek, vagy a KSH adatokon alapuló fejlesztési stratégiák elemzése során.

Az eredmények vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a fejlesztési hangsúlyok és a település-hálózat centrumtelepüléseitől való távolság között szoros összefüggés figyelhető meg, a nagyvárosoktól távolodva bizonyos folyamatok felerősödnek, mások pedig egyre kisebb súllyal vannak jelen.

A közösségépítés és a helyi identitás tudatos fejlesztése például a nagyvárosoktól távolodva egyre fontosabb szerepet játszik, ennek megfelelően ezen területek fejlesztése a városhiányos térségek (és a kisvárosi vonzáskörzetek) falvainál sikeresebb. Ezzel szemben a nagyvárosi agglomeráció településeinél ez nem figyelhető meg, hiszen bár az anyagi erőforrások rendelkezésre állnak, ám a vegyes összetételű társadalom eltérő igényei miatt itt a legtöbb esetben nem beszélhetünk klasszikus közösségről, így a fejlesztések is sok esetben inkább az épületállomány megújítására és az infrastruktúra bővítésére koncentrálnak. Hasonló trend igaz a hálózati kapcsolatok kihasználására is, igaz, hogy ez egyik településcsoportnál sem túl erős, azonban a hálózati kapcsolatok többsége jellemzően a centrumtelepüléssel való kapcsolatot jelenti, így egyértelmű, hogy a településhálózat csomópontjaihoz közelebb eső kistépülések aktívabban használják ezeket a lehetőségeket.

Fentiek mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a demográfiai viszonyokat sem, hiszen a vándorlási trendek következtében a nagyvárosi agglomeráció falvainak lakossága rohamosan nő, míg a másik két településcsoport népessége (kisebb-nagyobb mértékben) fogy vagy stagnál – ehhez igazodva az egyes falvak stratégiájának kiinduló pontja is el kell, hogy térjen egymástól.

A kutatásom eredményeképpen létrehozott módosított sikerességi mutató lehetővé tette a falvak fejlesztési prioritásainak meghatározását. A KSH által használt alapvető társadalmi, gazdasági és infrastrukturális faktorok csoportosításának átalakításával létrehozott mutató főkomponensei megmutatták, hogy minden falutípus négy fő fejlesztési területre koncentrál, melyből két-három fejlesztési terület az igazán hangsúlyos. Az előnyösebb helyzetben lévő falvaknál az életminőség és a komfort nyom sokat a latban, azonban a nagyvárosoktól távolabb az életminőség mellett egyre hangsúlyosabbá válik a foglalkoztatás – sőt, a városhiányos térségekben már ez a legfontosabb fejlesztési terület, hiszen ez jelenti az emberek megélhetését, s ezáltal a falvak túlélését. Ám amíg a városhiányos térségek falvainál a helyi foglalkoztatás lehetőségeinek bővítése elengedhetetlen, addig a nagyvárosi agglomerációk és a kisvárosi vonzáskörzetek falvainál ez kevésbé hangsúlyos, ezeknél a falvaknál a foglalkoztatás többségében a centrumtelepülés által biztosított.

Fontos azt is megemlíteni, hogy a centrumtelepülések vonzáskörzetében (nagyvárosi agglomerációban) elhelyezkedő településeknél a működőképesség – mely magába foglalja a foglalkoztatás, valamint az életminőség fejlesztési területeket –, vagy a helyi ellátás, komfort fejlesztési területen elért jó eredmények még nem garantálják a falvak sikerét, hiszen a nagyvárosok agglomerációjában valamennyi település nagy hangsúlyt fektet erre, így a minőségi ellátás és a megfelelő életszínvonal lakossági elvárássá vált. Éppen ezért, ha ezen fejlesztési területeken egy falu a szomszédainál gyengébben teljesít, akkor összességében lemarad, s nem tud sikeresebb lenni a szomszédoknál.

Tézis 2: Megállapítottam, hogy a kistelepülések fejlesztési stratégiájában fontos szerepe van a vonzerő-növelésnek, mely a település mérsékelt turisztikai vonzereje esetén is falufejlesztési tényező lehet.

Az irodalomkutatás 4.1.2 fejezetben bemutattam, hogy egy – a magyarhoz rendkívül hasonló – csehországi falufejlődést vizsgáló kutatás eredményei szerint a sikeres falu alapvetően „aktív falu”, a csendes, békés település helyett az élhető falut a pulzáló, élő felületek, a helyi kezdeményezések és a közösségi aktivitás mozgatja. A sikeres falunak azonban alapvetően vonzó faluként kell működni, hiszen az attraktív környezet és a minőségi élettér nemcsak a turisták és beköltözők számára jelenik meg vonzerőként, hanem a helyi lakosság megtartásában is komoly szerepe van.

A Virágos Magyarország versenyen elindult mintatelepülések eredményeit vizsgálva megállapítottam, hogy a minőségi zöldfelületek kialakítása és a turisztikai vonzerő fejlesztésének területén megvalósított projektek lokális attrakcióként jelentek meg, melyek egyaránt szolgálták a turizmus- és a falufejlesztést. De mivel a részt vevő falvak többségének turisztikai vonzereje igen csekély, így a Virágos Magyarország versenyen való részvétel és a lokális attrakciók a legtöbb esetben falufejlesztési eszközként jelentek meg.

A résztvevő önkormányzatok így – az eltérő földrajzi fekvéstől, természeti adottságoktól és településhálózati pozíciótól függetlenül – a turisztikai attrakció-fejlesztés mellett vonzerő növelésként tekintenek a versenyre, s a pályázat ehhez kapcsolódó elemeire. A pályázó falvak célja így a tényleges vonzerő növekedés, mely még akkor is fontos, ha nincs tényleges idegenforgalmi szerepe a településnek, hiszen ez esetben a fejlesztések a helyi lakóköznyezet minőségi fejlesztését, s a lakosok elégedettségét célozzák. Ennek megfelelően a falvak vonzerő-növekedése sikertényezőként jelenik meg a fejlesztési stratégiáknál.

Tézis 3: Megállapítottam, hogy a stratégiai célok meghatározása és megvalósítása során a falufejlesztés ún. puha eszközei nem nélkülözhetők, mert akkor lesz jó a stratégiai cél és az elkészített stratégia, ha ezek a puha eszközök is működnek.

Az első tézis indoklásában összefoglaltam, hogy mely tényezők alakítják a településfejlesztési stratégiák fejlesztési irányait, s milyen folyamatok befolyásolják a falvak sikerességét. Ezzel együtt nem szabad megfeledkezni a stratégiaalkotás fontosságáról sem, a falufejlesztés ún. puha eszközei (közösség, közös gondolkodás stb.) nem nélkülözhetők a sikerességhez.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat, a Virágos Magyarország verseny pályázatainak áttekintését, elemzését, s a mintafalvakkal kapcsolatos helyszíni tapasztalataimat összegezve megállapítottam, hogy a sikeres falufejlesztéshez elengedhetetlen a megfelelő stratégia és a folyamatos visszacsatolás – mind „kívülről” (pl. zsűri értékelése által), mind a helyiek részéről.

A helyiekkel való közös gondolkodás élővé teszi a fejlesztési stratégiát, ezek azok a folyamatok, melyek „felszínre hozzák” a helyi információkat, a széleskörű települési ismeretek által segítenek a reális célok megfogalmazásában, s a közösség építésén keresztül segítik a fejlesztési elemek megvalósulását.

Éppen ezért a fejlesztési stratégia megalkotásakor fontos a helyiek részvétele, aktív jelenléte, ennek hiányában számos olyan esettel találkoztam, melyeknél a stratégia külső tervező által, helyi ismeretek nélkül készül, s a stratégia készítőinek (és néha elfogadóinak) nincs rálátása a helyi erőforrások teljes spektrumára. Ezekben az esetekben a stratégia célkitűzései elválnak a helyi adottságoktól, s megvalósulásukra is csak mérsékelt esély mutatkozik.

Tézis 4: Megállapítottam, hogy a kistelepülések esetében a sikeresség nem határozható meg általánosan mérhető, számszerűsíthető indikátorokkal, az egyes falvak sikerességéte a fejlesztési célok teljesülése jelenti.

A települések statisztikai adatainak összehasonlítása során – bár sok érdekességre bukkanhatunk – az ok-okozati összefüggések vizsgálata nélkül az adatok nem értékelhetők ki, s a sikeres fejlesztések eredményeik sem különíthetők el egyértelműen.

A vonatkozó szakirodalom a települési sikerességet – a kutatások fő irányzatának megfelelően – eltérően értelmezi (innováció, társadalmi sikerek, gazdasági sikerek stb.), s a gyakorlatban a korábban már több kutató által felállított települési sikermodellek sem adaptálhatók könnyen a települési önkormányzatok számára. Éppen ezért vizsgálataim során azt a célt tűztem ki, hogy a statisztikai adatok alapján a települések mérhetővé, összehasonlíthatóvá váljanak.

A falvak kiinduló helyzete minden esetben más, ennek megfelelően mások a stratégiai célok és mások a sikerességet mérő indikátorok is. A különböző településcsoportokba sorolt falvak tehát nem hasonlíthatók össze egymással, hiszen – az 1. tézisben bemutatottak alapján – teljesen más célkitűzéseik vannak. Fontos azonban rögzíteni, hogy bár településcsoporton belül a falvak rangsorba állíthatók, azonban ez a sorrendiség nem feltétlen jelenti azt, hogy a rangsorban hátrébb elhelyezkedő falvak sikertelenek. Személyes tapasztalataim alapján a falvak, kistelepülések sikerként élik meg valamennyi (kitűzött célhoz kapcsolódó) eredményüket, így végső soron sikerességüket a fejlesztési célok megvalósítása jelenti – melyet az európai falumegújítási díj nemzetközi zsűrije is eképpen értékel.

(Meg kell jegyezni, hogy a sikerességi mutatót a KSH elmaradottságot mérő változói alapján állítottuk fel, azonban ennek oka nem az, hogy a sikerességet az elmaradottság ellentétének tekintem, hanem azért, mert ez az adatbázis mutatkozott alkalmasnak a falvak összehasonlítására és rangsorba állítására.)

Tézis 5: Megállapítottam, hogy a KSH adatbázisának felhasználásával létrehozott többtényezős sikerességi mutató segíti a sikerek részleteinek bemutatását, s a stratégiai fejlesztési területek azonosítását.

Vizsgálataim során megállapítottam, hogy a sikeresség nem összegezhető egyetlen sorszámban, mivel az nem magyarázza megfelelő mélységben a ténylegesen elért eredményeket. Kutatásom eredményeképpen – a KSH mutatóinak felhasználásával – létrehoztam egy új típusú sikerességi mutatót (**módosított sikerességi mutató**), melyek alapján a települések sikeressége rangsorolható. A mutató az egyes települések sikerességénél nem csupán azok egymáshoz viszonyított helyzetét méri, hanem az eredeti KSH-mutatókkal való közvetlen összefüggéseket is tartalmazza – a módszer így egy dinamikusan módosítható mutatót eredményezett. A módosított sikerességi mutató így egy olyan minőségi rangsorszámot hoz létre, mely a fejlesztési indikátorok elemzésén keresztül tudatosan változtatható.

A módosított sikerességi mutató értéke reálisan mutatja a falvak helyzetét, s jól kiemeli a különbségeket is az eltérések okainak feltárásával. A módosított sikerességi mutató a falvak négy fő fejlesztési területének (főkomponensek) értékeit is magában hordozza, így ezek elemzésével feltárható, hogy a falvak milyen településfejlesztési stratégiát folytatnak, a falu mely karakterének fejlesztésére fektetik a legnagyobb hangsúlyt.

A dinamikusan módosítható sikerességi mutató legfontosabb előnye tehát, hogy – a falvak rangsorolásának lehetővé tétele mellett – ezen keresztül elemezhető a falvak fejlesztési stratégiája, továbbá, hogy a KSH-változók értékeinek módosításán keresztül modellezhető az egyes helyi fejlesztések hatása a sikerességre. A mutató megalkotása így segítheti a falvak innovációját, hiszen a települések (önkormányzatok) a fejlesztési programjuk, stratégiájuk megalkotása során vizsgálhatják, hogy azon keresztül mely változók értékeit tudják javítani.

A módosított sikerességi mutató alapján megalkottam egy új siker definíciót, mely minden falura egyaránt érvényes. E szerint a **siker úgy definiálható**, hogy *az a település sikeres, amelyiknek sikerült a pozícióján javítani* a módosított sikerességi mutató által meghatározott rangsor szerint. A sikerhez vezető út során tehát a falvak feladata az, hogy a 23 indikátor közül meg kell határozni az(oka)t a mutató(ka)t, amely(ek) javításával a fejlesztési területek (főkomponensek) eredményessége is javul, hiszen ez befolyásolja a rangsorban elért eredményt. A mutatók meghatározását követően pedig kidolgozhatók azok a fejlesztési programok, projektek, melyekkel a mutatók értéke, s a falu eredményessége is javítható.

Tézis 6: Megállapítottam, hogy a falufejlesztési stratégiákban a (mezőgazdasági) területhasználat egyre kisebb súllyal jelenik meg, stratégiai szerepét a településhálózati szerepkör, s a hálózati súlypontok közelsége veszi át. A mezőgazdasági területhasználat szerepvesztése a foglalkoztatási szerkezet átalakulásával arányos.

A településfejlesztési stratégia megválasztását nagymértékben befolyásolja a településhálózati helyzet, az elérhető (belső és külső) erőforrások és a belső motiváció. A különböző településfejlesztési stratégiák egyaránt sikerre vezethetnek, de a településhálózat szerinti szerepkör alapvetően befolyásolja a lehetőségeket. Amíg a nagyvárosi agglomerációk és a kisvárosi vonzáskörzetek falvai a külső erőforrások (helyzeti energiák) megfelelő kiaknázásával is sikeresek lehetnek – bár egy-egy belső erőforrásra alapozott sikeres fejlesztési projekttel kitűnhetnek a hasonló helyzetben lévő települések közül –, addig a városhiányos térségekben a településeknek kedvezőtlen települési folyamatokkal kell szembenéznie, így ezen falvaknál a sikeres fejlesztési stratégia megvalósítása, és a kedvező

fejlődési dinamika realizálása mindig a belső erőforrásokra alapozva kell, hogy történjen. Éppen ezért ez utóbbi településcsoportban nagy számban fedezhetők fel ún. „különutas” fejlesztési stratégiák, s – egyéb lehetőségek hiányában – még mindig stratégiai jelentőséggel bírnak a mezőgazdasági termelés (mint helyi erőforrás) alapú fejlesztések.

IV. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Kutatásom legfontosabb célja az volt, hogy segítséget nyújtson a falvak, kistelepülések számára fennmaradásukhoz, megújulásukhoz, fejlődésükhöz. Ennek érdekében részletesen megvizsgáltam a falvak fejlesztési intézkedéseit, stratégiáit, s az információk rendezésével új, a gyakorlatban is jól hasznosítható eredményt sikerült elérnem. Ezek alapján a falvak célzott fejlesztése érdekében a következő javaslatokat tettem:

- A lehető legtöbb információt a falusi önkormányzatok rendelkezésére kell bocsátani, a helyi adottságok pontosabb feltárása és a tudatos stratégiaalkotás érdekében.
- A központi statisztikai adatok mellett elérhetővé kell tenni a statisztikai adatok alapján készített rangsor „képletét”, hogy a fejlesztési intézkedések tudatos stratégia révén legyenek meghatározhatók. Ehhez szükséges a módosított sikerességi mutató elve alapján a fejlesztési prioritások meghatározásának szakértők által történő továbbfejlesztése, s nyilvánossá tétele.
- A Virágos Magyarország verseny értékelési rendszere alapján célszerű a falvak tudatos „vonzerő-vizsgálatának” elvégzése, mely a helyi életszínvonal növelését célzó fejlesztések bázisa lehet.
- A falvak településhálózati szerepkör szerinti csoportosítása, és eltérő működési elve alapján célszerű a meglévő pályázati források (pl. Magyar Falu, TOP) támogatási keretének (és a kapcsolódó indikátoroknak) a differenciálása, így az egyes településcsoportok falvai számára az eltérő fejlesztési prioritásoknak megfelelő céltámogatások érhetők el.
- Javasolt a hazai Falumegújítási Díj Pályázat értékelésének megújítása, mely a korábbi értékelési szempontok mellett vizsgálja a falumegújítási időszak kezdete és vége között a települési rangsor skáláján történt változást is.

Javasolataim és gyakorlatban is jól alkalmazható eredményeim mellett kutatásom számos olyan témára hívta fel a figyelmet, melyekkel a jövőben érdemes foglalkozni, annak érdekében, hogy a falvak még teljesebb körű információkat kaphassanak a fejlesztési döntéseik meghozatalához. A témák részletes körbejárását, az ezekre vonatkozó specifikus vizsgálatok elvégzését, s az eredmények nyilvánosságra hozatalát reményeim szerint az elkövetkező időkben más kutatók fogják elvégezni. Ezek a témák a következők:

- zsugorodó települések fejlődése,
- stratégiakészítés folyamatának elemzése a kistelepülések esetében,
- nemzetközi példákkal történő összehasonlítás lehetőségei.
- városnövekedés, mint a falusi térség gyengése

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

Folyóiratcikk

BÉRCZI Szabolcs, KESZTHELYI Ákos, SALLAY Ágnes (2022): *Changing roles of the villages based on village surveys of the past 150 years / Átalakuló falusi szerepek az elmúlt 150 év falufelmérései alapján*, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat 62, Budapest, ISSN 1787-6613 (in print)

BÉRCZI Szabolcs, SALLAY Ágnes, LADÁNYI Márta (2022): *Egy sikeres falu ismérvei – Fejlesztési prioritások a statisztikai adatok tükrében*, A Falu 35 (3-4), pp. 53-78., Budapest ISSN 0237-4323

BÉRCZI Szabolcs, SZABÓ Zita, NAGY Boglárka, SALLAY Ágnes (2020): *How can the sustainable development goals, specifically a correct energy policy, help the success of a small region?*, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat 57, pp. 44-57., Budapest, ISSN 1787-6613

BÉRCZI Szabolcs, CSEMEZ Attila, SALLAY Ágnes (2020): *A Virágos Magyarország mozgalom szerepe a falufejlesztésben*, Turizmus Bulletin 20 (4), pp. 37-45., Budapest ISSN 1416-9967; ISSN 1587-0928

BÉRCZI Szabolcs, ÓNODI Gábor (2018): *A 2017. évi Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat pályaműveinek elemzése*, A Falu 33 (2), pp. 61-70., Budapest, ISSN 0237-4323

ÓNODI Gábor, BÉRCZI Szabolcs (2018): *Adalékok a tanyavilág fejlődéséhez, 1987-2017*, Falu Város Régió 23 (1), pp.36-41., Budapest, ISSN 1218-2613

Konferenciakiadvány, full paper

BÉRCZI Szabolcs, ÓNODI Gábor (2019): *Falufejlesztési trendek a XXI. században*, pp. 104-110. Innováció és Identitás települési, vidéki és regionális dimenzióban, Budapest, 2019, ISBN 978-615-00-5046-1

BÉRCZI Szabolcs, ÓNODI Gábor (2021): *Falufejlesztési stratégiák* in Salamin G. – Tóth B. szerk.: *Városok – Tervezés – Ingatlanpiac – Az urbanisztika aktuális kérdései* Magyar Urbanisztikai Társaság, Budapest
OUK'19 XXV. Országos Urbanisztikai Konferencia, Budapest, 2019

BÉRCZI Szabolcs, ÓNODI Gábor (2016): *A falufejlesztés új európai tendenciái*, pp. 239-247. Őshonos- és Tájfajták – Ökotermékek – Egészséges táplálkozás – Vidékfejlesztés A XXI. század mezőgazdasági stratégiái konferencia, Nyíregyháza, 2016, ISBN 978-615-5545-69-6

Konferenciakiadvány, abstract

BÉRCZI Szabolcs, ÓNODI Gábor (2016): Natura 2000 fenntartási tervek összehangolása a településrendezési eszközökkel, p. 11., Natura 2000 területek természetvédelmi vizsgálatai, élőhelykezelési, fenntartási tapasztalatai a „Fenntartható fejlődés a Kárpát-medencében III.” c. konferenciasorozat keretében, Gödöllő, 2016, ISBN 978-963-269-526-6

Könyv, könyvrészlet

ÓNODI Gábor, BÉRCZI Szabolcs (2016): A településrendezési eszközök eszköztárának és a Natura 2000 fenntartási tervek összehangolásának lehetőségei in Módszertani kézikönyv a Natura 2000 fenntartási tervek készítéséhez, pp. 97-114., Budapest, 2016, ISBN 978-963-269-554-9

A témában tartott további előadások

BÉRCZI Szabolcs (2015): Fejlődési irányok a vidéki települések számára, „Gazdálkodj okosan!” gazdasági konferencia sorozat, Wekerle Sándor Üzleti Főiskola Vezetőképző Intézet, Budapest, 2015. szeptember 4.

BÉRCZI Szabolcs, ÓNODI Gábor (2016): Környezeti erőforrások jelentősége a települések fejlődésében, "Települési kultúráink útvesztői" szimpózium, MTA Településtudományi Állandó Bizottság nyitott ülése Meggyesi Tamás tiszteletére, Budapest, 2016. április 14.